

This is a self-archived – parallel-published version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details. When using please cite the original.

AUTHOR(S)

Kati Kallio, Tiina Äikäs ja Taarna Valtonen

TITLE

Samuli Paulaharju ja saamelaisten pyhät paikat

YEAR

2025

CITATION

Kallio, K., Äikäs, T., & Valtonen, T. (2025). Jälkisanat: Samuli Paulaharju ja saamelaisten pyhät paikat. Teoksessa S. Paulaharju (toim.), *Seitoja ja seidan palvontaa* (s. 69–99) (Kirjokansi, nro 407). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VERSION

Publisher's PDF

Samuli Paulaharju ja saamelaisten pyhät paikat

Kati Kallio, Tiina Äikäs ja Taarna Valtonen

Lähes sata vuotta sitten ilmestyneen kirjan voi olettaa sisältävän paitsi yhä paikkansa pitävää, myös vanhentunutta tietoa ja aikansa eläneitä asenteita. Tämä pitää paikkansa myös Samuli Paulaharjun vuonna 1932 ilmestyneen teoksen *Seitoja ja seidan palvontaa* kohdalla.

Kirjan sisältämästä tiedosta poikkeuksellisen suuri osa on edelleen tieteellisessä mielessä pätevää. Paulaharju kokoaa teoksessaan laajan, tarkan ja monipuolisen tallennustyönsä tuloksia kuvailevalla otteella. Hän esittää kulttuurista tietoa arvostavasti ilman ulkopuolelta annettuja arvoasetelmia. Paulaharjulla oli harvinaisen voimakas halu tallentaa ja välittää asiat kuten hänelle oli kerrottu, ja hän oli myös poikkeuksellisen taitava ja sinnikäs tallentaja, joka sai usein paikalliset kertomaan arkaluonteisiakin asioita. Paikoin hän on voinut ymmärtää tai tulkita asioita väärin, etenkin itselleen etäisemmän kulttuurin parissa. Joskus hänelle on kerrottu muiden paikallisten tai historian kannalta epätosia asioita, joko tarkoituksella nenästä vetäen tai kertojien omista tiedoista ja tulkinnoista johtuen.

Suurimmat ajan tuomat muutokset liittyvät kirjan kokonaisasetelmaan. Nykyään saamelaisista käytetään heidän omaa nimitystään saamelainen (pohjoissaameksi *sápmelaš*), ei ulkopuolisten usein halveksuen käyttämää nimitystä lappalainen. Koko saamelaisuutta käsitellään enää harvoin yhtenä kokonaisuutena, sillä saamelaisuuden alle asettuu monta saamen kieltä ja monta paikalliskulttuuria ja -perinnettä.

Nykytutkija ei enää käyttäisi Paulaharjun aikaan ei-kristillisten uskontojen ja uskomusten kuvaamisessa usein käytettyä sanaa 'palvonta', joka määrittyy yleisessä kielenkäytössä usein tietämättömäksi, taikauskoiseksi tai takapajuiseksi toiminnaksi. Aikansa kansanomaisessa kielenkäytössä palvomisella näyttää olleen neutraalimpi leima. Esimerkiksi karjalaisissa ja inkeriläisissä kansanrunoissa puhutaan niin kivien, kristillisen jumalan kuin ihmistenkin palvomisesta eli palvelemisesta, rukoilemisesta, hemmottelemisesta, ihailemisesta tai lepyttelemisestä.¹

Tietoa alkuperäiskansan pyhistä paikoista ei enää katsota sopivaksi julkaista ilman yhteisöltä laajemmin saatua lupaa. Kuten kaikissa ihmisyhteisöissä, saamelaistenkin käsitykset ovat moninaisia. Toiset arvostavat tietojen mahdollisimman laajaa julkisuutta, jotta pyhiä paikkoja olisi esimerkiksi helpompi suojella. Toisten mielestä taas tiedot tulisi pitää salassa, ja joidenkin mielestä myös poistaa jo laajemmin tunnetutkin tiedot julkisista lähteistä, jotta paikkoihin ei esimerkiksi kohdistuisi ei-toivottua kiinnostusta tai väärinkäytöksiä. Monille pyhät paikat ovat tärkeä osana omaa kulttuuriperintöä, historiaa ja identiteettiä, joko muistettuina tai oma-kohtaisesti elettyinä.²

Tämä uusintapainos sisältää myös Saamelaiskäräjien ja Saamelaismuseo Siidan nykyhetken näkemyksen: Paulaharjun kirja käsittelee saamelaisten kannalta sensitiivisiä aiheita, ja siinä on myös asiavirheitä. Pyhät paikat ovat aina kuuluneet tietyille henkilöille tai ryhmille, ja kohteiden julkisuus voi vahingoittaa niitä. Ne ovat osa saamelaisten kulttuuriperintöä ja siten osa nykysaamelaistenkin identiteettiä.

Monia saamelaisten pyhiä paikkoja suojaa myös laki. Muinaismuistolain mukaan ”kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu

siihen kajoaminen” on kiellettyä. Tämä koskee myös luonnonym-päristöihin sulautuvia tai niistä nykykatsojan silmin vaikeasti erot-tuvia kohteita. Osa pyhistä paikoista on kuitenkin lain kuvausta laajempia kokonaisuuksia, kuten kokonaisia tuntureita, järviä tai maisemia.

Paulaharjun kirjan uusintapainos lisää teoksen näkyvyyttä ja käytettävyyttä, ja samalla mahdollisuuksia käyttää saamelaisten perinteisiä pyhiä paikkoja myös epätoivotuilla tavoilla. Toisaalta kyseessä on jo lähes sata vuotta sitten julkaistu, laajalti tunnettu teos, jonka tiedot ovat käytössä retkeilyportaaleja myöten, ja joka nykyisin on saatavilla myös avoimesti verkossa Kansalliskirjaston julkaisuarkisto Doriassa.

Esittelemme tässä tarkemmin Paulaharjun Lappiin suuntautu-neen kiinnostuksen taustoja, uudempaa tutkimusta saamelaisten pyhistä paikoista sekä teosta oman aikansa ja Paulaharjun elämän-työn osana.

Samuli Paulaharjun suunta pohjoiseen

Samuli Paulaharju oli tunnettu perinteenkerääjä, kirjailija ja opet-taja. Hänen laajoille ja monipuolisille keräelmilleen on Suomalai-sen Kirjallisuuden Seuran arkiston alkuperäisessä asussaan säilyte-tyssä käsikirjoitushuoneessa varattu poikkeuksellisesti oma puinen kaappinsa kuin Elias Lönnrotin käsikirjoituksille ikään. Hänen työnsä oli omaleimaista, eikä se oikein asettunut oman aikakau-tensa luokituksiin. Laajimman henkilöhistoriallisen esityksen Paulaharjusta on kirjoittanut hänen pojantyttärensä Marjut Paula-harju (ent. Harju). Pirkko Hakola on tarkastellut hänen kirjallista tyyliään ja Tiina Seppä erityisesti vienankarjalaisen Anni Lehtosen kanssa tehtyä pitkää keruutyötä.³

Paulaharju syntyi torppariperheeseen, kärrysevän pojaksi. Su-vussa kannustettiin lukemaan, ja monipuolista kirjallisuutta – myös kansallisromanttista, karelianistista ja kansallisaatteeseen liittyvää – oli helposti saatavilla isoisän ja kylän kirjastoissa. Jo hyvin nuo-reen poikaan tekivät suuren vaikutuksen kuvaukset vanhoista ra-kennuksista, kansanperinteestä, tallennusmatkoista, Venäjän Kar-

jalasta ja, kaikista kiehtovimpana, Lapista. Kansanvalistusseuran kalenterista luetulla Kaarle Krohnin kansanperinteen keruuohjeistuksella näyttää osaltaan olleen kauaskantoinen vaikutus.⁴

Koulutie ei ollut suoraviivainen: kansakoulun käynnissä oli muutaman vuoden tauko, ja välissä Paulaharju kokeili niin kauppa-apulaisena toimimista kuin isänsä jalanjalkien seuraamista maanviljelijänä ja käsityöläisenä. Hän avioitui vuonna 1895 lähiseudun torpparintyttären Kreeta-Liisa Isokorven kanssa – he olivat tutustuneet nuorisoseurassa, ja molemmat olivat osallistuneet erilaisiin kirjoituskilpailuihin.⁵

Avioitumisensa jälkeen Paulaharju kävi Jyväskylän opettajaseminaarin 1897–1901 ja suoritti myöhemmin kuuromykkäinkoulun opettajan ja huonekalupuuseppämestarin tutkinnot. Seminaarin opettajista erityisesti maantiedon, piirustuksen ja käsityön lehtorina toiminut arkkitehti Yrjö Blomstedt vaikutti sekä opettajan uran muotoutumiseen että Paulaharjun keruutoiminnan alkamiseen. Ensimmäinen rakennusperinteen tallentamisretki suuntautui Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tuella Aunuksen Karjalaan, ja sen tuloksena kertynyt kuvakokoelma tuli Blomstedtin käyttöön. Myöhemmin kirjeenvaihto niin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja muiden tieteellisten seurojen eri toimijoiden kuin kustantajienkin kanssa näyttää olleen merkittävää.⁶

Paulaharju opetti ensin muutaman vuoden Karjalan kannaksen Uudellakirkolla, samalla seudun perinnettä tallentaen. Muutaman vuoden kuluttua hän siirtyi paremmin palkattuun vakituisen virkaan Ouluun kuuromykkäkoulun opettajaksi, vastuullaan kaunokirjoitus, veisto ja piirustus. Opettajan pitkät kesälomat hän käytti kansanperinteen tallentamiseen ympäri Suomea, Karjalaa, Inkeriä ja Lappia, talvi-illat aineistojen puhtaaksikirjoittamiseen ja kirjallisiin töihin. Kreeta-Liisa kuoli vuonna 1913. Samuli jäi yksin viiden lapsen kanssa, mutta jatkoi lapsia hoitaneiden sukulaisten ja kotiapulaisten avulla kesäisiä tallennusretkiään. Vuonna 1919 hän avioitui opettajakollegansa Jenny Simeliuksen kanssa, josta tuli myös pitkäaikainen matkakumppani.⁷

Tallennustyön poikkeukselliselle intensiivisyydelle näyttää Paulaharjun itse kertoman mukaan olleen monta syytä: intohimo kulkea kartoittamattomissakin erämaissa, halu keskustella vanhojen

ihmisten kanssa entistä ajoista ja tavoista, tallennustyön koettu henkilökohtainen ja kansallinen tärkeys sekä matkoista saadut stipendit ja palkkiot. Seminaarin käymistä varten Paulaharjun oli täytynyt ottaa paljon lainaa, jonka maksaminen takaisin oli opettajan palkasta hidasta, elätettävänä kun oli kasvava perhekin. Marjut Paulaharjun mukaan Samuli Paulaharju kantoi huonoa omaatuntoa siitä, miten ensisijaisena koki tallennustyön suhteessa sekä omaan perheeseensä että koulutyöhön. Entisten oppilaiden kuvausten perusteella häntä kuitenkin arvostettiin tiukkana ja ankarana, mutta samalla oikeudenmukaisena ja ymmärtävänä opettajana.⁸

Paulaharju tallensi eri puolilla kulkiessaan paljon sellaista aineistoa, jota muissa keräelmissä ei ole. Hän oli ilmeisen taitava toimimaan erilaisten ihmisten kanssa. Jo yksin kulkiessaan hän tallensi esimerkiksi naisten perinnettä, myös synnytyksiin, kuukautisiin ja lastenhoitoon liittyvää tietoa, jota miespuolisten tallentajien kenttävihkoihin harvemmin tallentui.⁹ Paulaharjulle kerrottiin uskomusperinteestä myös asioita, joita harvemmin ulkopuolisille paljastettiin. *Seitoja ja seidan palvontaa* on tästä hyvä esimerkki. Saamelaiset kertoivat Paulaharjuille paikoin tarkastikin pyhistä paikoistaan ja käytännöistään, osin jo käytöstä jääneistä, osin yhä käytössä olevista.

Jenny Paulaharju muisteli myöhemmin, mitä oli oppinut mieheltään alkaessaan kulkea tämän kanssa:

Ei saa mennä suoraan asiaan, vaan täytyy tutustua taloon, emäntään, lapsiin, kaikkiin, sitten vasta aloittaa oma ohjelma. Usein meni monta päivää ennen kuin pääsin kysymään. Emännät saivat ensin avautua. Taloon piti mennä vaatimattomana, reppu ja keppi piti jättää eteiseen, tuli istuutua ovensuuhun, vähitellen ruveta kyselemään, saiskohan olla tässä.¹⁰

Tallentuneiden perinnekokoelmien laajuus ja monipuolisuus kertoo siitä, että Samuli Paulaharjun oli helppo luoda luottamuksellisia suhteita matkoillaan tapaamiinsa ihmisiin. Hänen taustansa oli tässä tärkeä tekijä: Paulaharju tuli torpparisperheestä, vaikka olikin opettaja. Häntä kuvataan vaatimattomaksi sekä suhteessa kansan-

ihmisiin että yläluokkaan. Toisin kuin koulutetummilla tallentajilla, Paulaharjulla ei ollut kiire siirtyä paikasta toiseen, vaan hän jäi rauhassa hyvien kertojien luokse vaikka useammaksikin päiväksi, ja antoi heidän kertoa mitä halusivat, välillä vain lisää kysyen. Hän tunnisti myös nykyään tutkimusväsymykseksi kutsutun ilmiön: ei kannattanut kulkea seuduilla, joilla toiset olivat jo tallentaneet, sillä ihmiset väsyivät kertomaan. Aikalaisistaan poiketen hän ei, varhaisimpien matkapäiväkirjojen yksittäisiä kohtia lukuun ottamatta, tee juurikaan etnisiä erotteluita tai arvostelee matkoillaan tapaamiaan ihmisiä, näiden uskomuksia tai tapoja.¹¹

Taustastaan johtuen Samuli Paulaharju ymmärsi rakentamista, käsitöitä ja suullista kerrontaa, ja hän oli aidosti ja henkilökohtaisesti palavan kiinnostunut menneiden aikojen tavoista ja uskomuksista. Hän oli ilmeisen kovakuntoinen ja teki jalkaisin hurjia päivämatkoja myös erämaissa, mikä varmasti myös herätti arvostusta, samoin kuin kenties tarkka ja eloisa piirustustaito. Paulaharjua selvästi kiinnosti kansankulttuuri kokonaisuudessaan. Melko varhaisessa vaiheessa hän alkoi tallentaa myös aineistoa, jota hänen kulloinkin saamansa stipendi ei kattanut. Mitä enemmän kokemusta karttui, sitä laajemmaksi kiinnostuksen kohteet lavenivat. Kertojia hän piti arvossa ja alkoi myöhemmin varustaa teoksensa kertojaluetteloilla. Suunnitteilla oli myös hänelle tärkeimpiä kertojia tarkemmin kuvaava teos.¹²

Lappi näyttää olleen Paulaharjulle varhainen unelmien kohde ja – unelmien toteuduttua – kaikista rakkain kulkemisseutu. Hän luopui pohjoiseen suuntautuneista keräysmatkoista vastentahtoisesti vasta, kun miltei koko Suomen Lappi alkoi olla kierrettynä, terveys alkoi pettää ja sydän oireilla. Niinpä pohjoisia alueita käsittelevät teokset muodostavatkin huomattavan osan Paulaharjun tuotannosta ja tallennuksista.¹³

Saamelaisten pyhät paikat

Suhteessa maanviljelyskulttuureihin perinteiset metsästys-, kalastus- ja poronhoitokulttuurit jättävät ympäristöönsä suhteellisen vähän sellaisia jälkiä, jotka maanviljelyskulttuurin jäsenet helposti tunnistaisivat. Suuri osa saamelaisten pyhistä paikoista on päällisin puolin koskemattomalta näyttäviä luonnonympäristöjä, ja ihmisen muokkaamatkin paikat on laadittu lähinnä siirtämällä luonnonkiviä tai käyttämällä maatuvia luonnonaineksia. Maisemaa voi kulttuuristaa ja merkityksellistää muutenkin kuin fyysisen muokkaamisen avulla, esimerkiksi paikannimien sekä tapa-, kerronta- ja muisteluperinteen keinoin. Usein pyhien paikkojen merkitys avautuukin vain laajemman kulttuurisen tiedon kautta.

Samuli Paulaharju kuvaa kirjassaan, kuinka seidoille viedyt uhririt liittyivät harjoitettuihin elinkeinoihin, ja osa seidoista oli erityisessä yhteydessä esimerkiksi juuri kalastukseen tai poronhoitoon. Myös arkeologinen nykytutkimus tukee elinkeinojen ja uhrausten yhteyttä. Vanhimmat ajoitetut uhrilöydöt 500–1200-luvuilta liittyivät metsästykseseen ja kalastukseen.¹⁴ 1100–1200-lukujen taitteessa uhriaineistoon ilmestyvät myös peuranluut. Peura sekä suurimittaisemman poronhoidon kehityttyä, siitä kesytetty poro olivatkin myöhemmässä vaiheessa keskeisiä uhrattavia eläimiä. Eläinuhrausten määrä kasvoi huomattavasti aikavälillä 1400–1600, jolloin myös poronhoito oli kehittynyt monen saamelaisyhteisön pääelinkeinoksi. Myös muilla elinkeinoilla, kuten kalastuksella ja pyynnillä, oli kuitenkin yhä merkittävä asema, ja arkeologisten kaivausten luulöydöistä tehdyt muinais-DNA-tutkimukset osoittavat, että sekä poroa että peuraa uhrattiin.¹⁵ Lisäksi varhaisista ajoista alkaen on uhrattu myös metallia, kuten rahoja ja koruja.¹⁶

Paulaharjun mukaan osa uhraustoiminnasta on tallentunut vain vanhoihin muisteluksiin, mutta osa tuntuu tapahtuneen hyvin läheisessäkin menneisyydessä. Vielä 1900-luvulta on mainintoja kolikkouhreista seidoille, eivätkä erilaiset esine- ja luulöydöt ole tuntemattomia seidoilla vieraileville tänä päivänäkään. Nykyään seidoille jätetyt annit – kuten kolikot, sarvet ja luonnonmateriaaleista tehdyt esineet – voivat viitata niin paikallisten, turistien kuin uuspakanoidenkin käynteihin.¹⁷

Kuten Paulaharju teoksessa kuvaa, suhde seitoihin on koettu vastavuoroiseksi, neuvottelun alaiseksi, mutta myös molemminpuolisia potentiaalisia konflikteja aiheuttavaksi. Ihmiset saattoivat lopettaa seidalle uhraamisen, jos eivät kokeneet seidan täyttäneen lupauksiaan. Toisaalta myös seita saattoi rankaista ihmisiä, jotka käyttäytyivät epäkunnioittavasti esimerkiksi poistaessaan aiemmin annettuja uhreja luvatta. Joihinkin seitoihin liittyi myös käyttäytymissäantöjä: seita saattoi vaatia vaikkapa hiljaisuutta.

Käyttäytymissäännöt ja vastavuoroisuuden ajatus ovat esimerkkejä siitä, millaisen käytöksen katsottiin Paulaharjun tallennusten aikaan olevan seitojen läheisyydessä sopivaa. Nykyään paikoilla vierailevien kannattaa muistaa ne ja käyttäytyä kuten missä hyvänsä pyhäksi katsomassaan tai toisten pyhäksi katsomassa paikassa. Näkyvien, äänekkäiden tai paikkaa muuttavien rituaalien suorittaminen näillä paikoilla ei yleensä ole paikallisten näkökulmasta suotavaa. Matkailijavirratkaan eivät usein ole kaikkien kannalta toivottavia. Paikalla käyvien ulkopuolisten ei katsota olevan sovelias jättää ympäristöön merkkejä käynnistään, kuten omia uhriantimia, uusia kivilatomuksia tai roskia. Roskan käsite voi tosin vaihdella kokijoittain,¹⁸ ja toisten mielestä haitallisia uusia käytäntöjä voi myös nousta paikallisyhteisöjen sisältä. Tutkijan näkökulmasta uudet niin paikallisyhteisön jäsenten kuin ulkopuolistenkin käyttötavat ovat mielenkiintoisia ja kertovat paikoille annettujen merkitysten muutoksista, joskus myös konflikteista erilaisten näkemysten välillä.

Paulaharju toteaa esipuheessaan: ”Seidan palvonta esiintyy muistiinpanoissamme sellaisena kuin se vielä elää Lapin vanhojen muisteluksissa ja uskomuksissa.” Merkityksellistä voi siis olla paitsi omakohtainen nykyajassa eletty usko, myös esivanhempien uskoon sekä merkittäviin paikkoihin ja tapahtumiin liittyvä muistitieto ja tarinaperinne. Paikan käyttöhistoria ja sen eri tavoin merkitykselliseksi kokevien ihmisten piirin laajuus voi vaihdella suurestikin. Käsitukset siitä, minkälaiset nykykäytöt ovat sopivia tai ei-toivottuja, voivat samoin olla moninaisia. Nekin pyhät paikat, jotka eivät ole enää paikallisten oman aktiivisen harjoittamisen tai uskomusten kohteena, ovat usein kulttuurisesti, yhteisöllisesti ja

henkilökohtaisesti tärkeitä. Osana kulttuuriperintöä, sukuperinteitä, historiaa tai identiteettiä ne voivat olla monin tavoin merkityksellisiä myös ihmisille, jotka eivät niitä käytä.¹⁹

Taka- ja Länsi-Lapin asukkaat

Paulaharju kertoo kirjan sisältävän tietoja “Taka- ja Länsi-Lapin” niiltä seuduilta, joilla he ovat Jenny Paulaharjun kanssa kirjan kirjoittamiseen mennessä ehtineet kiertää. Ruotsin ja Norjan pohjoisimmat alueet sekä inarinsaamelaisten ja kolttasaamelaisten alueet on selvästi rajattu teoksen ulkopuolelle, vaikka etenkin Ruotsin alueeseen välillä viitataan. Kirjassa annetut tiedot paikannetaan yleensä tarkasti. Teoksen alku koostuu yhteenvetävästä osiosta, lopussa taas käydään läpi seitatietoja paikkakunnittain Utsjoelta, Enontekiöltä, Muoniosta ja Kittilästä.

Eri alueilla ja eri aikoina on kehittynyt vaihtelevia kristinuskon ja kansanuskon sulautumia ja rinnakkaisuuksia. Jo 1300-luvun lopulta tunnetaan yksittäisen saamelaisen pyyntö saada alueelle kristillistä opetusta. Luterilaisen puhdasoppisuuden aika 1600-luvulla johti kaikkialla tiukempaan vääränlaisina pidettyjen kansanomaisten uskonnollisten ilmausten tarkkailuun, olivat ne sitten harhaoppisiksi, katolisiksi tai pakanalliseksi katsottuja. Pohjoisessa huomio kiinnittyi ennen kaikkea rumpuihin ja uhripaikkoihin.²⁰

Viimeistään 1600-luvulta lähtien pohjoiseen alkoi suuntautua entistä vahvempaa, myös silloisen Ruotsin valtakunnan hallinnon tukemaa suomalaista siirtolaisuutta. Samaan aikaan lisääntyivät kruunun ja kirkon pyrkimykset ottaa alue tiukempaan hallinnolliseen otteeseen. Luterilaisen kirkon tavoitteena oli kansankielinen uskonnollinen opetus ja laaja lukutaito, mutta nykyisen Suomen alueella papit eivät saamen kieliä juuri osanneet eikä niiden välisten erojen suuruutta tajuttu.²¹ Etenkin Kemin Lapissa katsottiin, että väestö osasi jo riittävästi suomea tullakseen opetetuksi suomen kielellä. Myös paikallaan pysyvää maanviljelystä ja väestön asettumista paikoilleen pyrittiin edistämään. Kaikki tämä johti eteläisen ja keskisen Lapin saamenkielisen alueen melko varhaiseen suomalaistumiseen.²²

Valtaosa *Seitoja ja seidan palvontaa* -kirjan aineistosta on koottu eri alueiden pohjoissaamelaisilta yhteisöiltä. Pohjoissaamen puhuma-alue on kuitenkin laaja ja pitää sisällään useita hyvin erilaisia alueellisia kulttuureita ja elämäntapoja, jotka eivät ole valtakuntien rajoihin sidottuja. Siten Enontekiö ja Norjan puolella sijaitseva Koutokeino ovat kulttuurisesti paljon läheisempiä kuin vaikka Suomen alueella sijaitsevat Enontekiö ja Utsjoki. Utsjoen saamelaisyhteisö on taas jakautunut vanhastaan elinkeinojen mukaan maatalouselinkeinoja harjoittaneisiin jokirannanihmisiin (*johgátteolbmot*) ja poronhoidosta elantonsa saaneisiin ylämaanihmisiin (*badjeolbmot*).²³

Muonion, Kittilän ja Enontekiön metsäseudun vanhat paikallisyhteisöt ovat olleet lähtökohdiltaan monikulttuurisia. Samaan aikaan niillä on ollut myös pitkäaikaisia kontakteja moneen suuntaan. Alueella on asunut vanhoja paikallisia saamelaissukuja, jotka ovat sekoittuneet suomalaisten uudisasukkaiden kanssa 1600-luvulta alkaen. Toisaalta vielä suomalaistumisen jälkeen Muonio ja Kittilä olivat pitkään Ruijan rannikolla kesät asuneiden porosaamelaiden talvilaidunalueena. Tämä perinne katkesi vasta vuosien 1852 ja 1889 rajasulkujen seurauksena, kun Norjasta ja Ruotsista ei enää saanut muuttaa Suomen suuriruhtinaskunnan puolelle. Enontekiöllä porosaamelaisuus on nykypäiviin asti säilynyt vahvana maatalouselinkeinojen rinnalla.²⁴

Paulaharjun teoksessa ei tehdä eroja sen mukaan, miltä ryhmältä tietoja on milloinkin tallennettu tai eritellä kertojien kielellisiä tai etnisiä taustoja, vaikka tallentamisen paikkatiedot ovat tarkkoja. Nykytutkimuksen ja monien nyky-yhteisöjen kannalta kiinnostavia ovat erilaisten paikallisperinteiden omaleimaiset piirteet ja suhteet toisiinsa, ja tarkka paikallislähteiden dokumentointi lisää Paulaharjun työn kestävyttä. Hänen arkistomuistiinpanonsa ovat usein tässä suhteessa vielä tarkempia kuin julkaistut työt. Jos näitä haluaa tutkia tarkemmin, on tärkeää ottaa huomioon myös erilaisten tallennusaikaisten yhteisöjen luonne ja niiden kehityskulut nykyaikaan tullessa. Saamelaisuus ei sen enempää suomalaisille kuin eri saamelaisryhmillekään tarkoittanut samaa 1900-luvun alussa kuin nykyään: sekä suomalainen yhteiskunta, saamelaisyhteisöt, muut pohjoiset yhteisöt että näiden suhteet toisiinsa ovat muuttuneet monin tavoin.

Seitoja ja seidan palvontaa: suhde menneeseen ja nykyiseen tutkimukseen

Seitoja ja seidan palvontaa on harvoja Paulaharjun tieteellisenä tutkimuksena julkaistuja tekstejä. Teos ilmestyi *Suomi*-sarjassa, ja siitä otettiin myös eripainos. Suhteellisen pienikokoiseen kirjaan on selvästikin pyritty tiivistämään Paulaharjujen useiden vuosien tallennuksiin sisältyvät tiedot Taka- ja Länsi-Lapin alueen seidoista. Osin päällekkäisiä tietoja löytyy myös Paulaharjun muista pohjoista Suomen Lappia käsittelevistä teoksista.

1900-luvun alkupuolen kansanrunouden tutkimukselle ja kansatieteelle oli tyypillistä tavoitella 1800–1900-luvulla dokumentoitujen ilmiöiden pitkiä, lähteitä varhaisempia historiallisia kehityskulkuja ja alkuperiä. Tässä nojauduttiin sekä muiden menneisyyttä koskevien tieteenalojen tuloksiin, kansainväliseen vertailuun että omakohtaiseen päättelyyn. Syrjemmällä asuvien ihmisryhmien ja vähemmän tai eri tavoin modernisoituneiden kansojen katsottiin voivan kertoa melko suoraan modernisoituneempien kansojen historiasta. Yhteisessä nykyajassa elävät sukukansat projisoitiin usein muinaisuuteen tai heitä käsiteltiin vain suomalaisten perinteiden säilyttäjinä.²⁵ Toisin kuin monet aikakauden tutkijat, Paulaharju ei pyri tekemään tämänkaltaisia laajoja synteesejä tai pitkälle historiaan meneviä päätelmiä. Hänen tavoitteenaan tuntuu olevan vain kertoa, mitä paikalliset ovat vanhoista ajoista hänelle kertoneet. Paulaharjun omana aikana tämä vaikeutti hänen tutkimuksellisen työnsä hyväksymistä tutkimuksena. Nykynäkökulmasta katsottuna dokumentoiva ja oman aikansa mittapuulla hyvin arvottoman ote pitää teoksen monia aikalaistöitä käyttökelpoisempana.

Seitoja ja seidan palvontaa -teokseen viitataan yhä akateemisissa tutkimuksissa säännöllisesti. Paulaharju on toiminut auktoriteettina etenkin, kun on haluttu osoittaa tutkitun seidan yhteys kansanperinteeseen. Väitöskirjatutkimuksessaan Tiina Äikäs löytää listaamistaan reilusta sadasta saamelaiden pyhästä paikasta 72:sta maininnan Paulaharjun teoksista – useimmiten juuri *Seitoja ja seidan palvontaa* -teoksesta – ja noin kolmannes näistä löytyy kirjallisista lähteistä ainoastaan Paulaharjulta.²⁶ Voidaan siis ajatella Paulaharjun vaikuttaneen keskeisesti siihen, mitkä saamelaiden pyhät

paikat ovat kirjallisuuden kautta tunnettuja. Toisaalta Paulaharju itsekin toteaa, että ”[n]äilläkin seuduilla silti saattaa olla useitakin palvospaikkoja, joita ei ole tullut tietoomme, taikka ovat tiedot niistä jo unohtuneet.” Luettelo ei ole kattava. Hän myös osoittaa osaan paikoista liittyvän epävarmuuden puhumalla vaikkapa, kuinka joku kohde ”lienee vanhoja palvospaikkoja”.²⁷

Paulaharjuun on viitattu kuvattaessa uhraustoiminnan moninaisuutta ja miten eri seidoille annettiin erilaisia uhreja. Nykytutkimus on hyödyntänyt hänen ajatuksiaan seidan kanssa kommunikoinnin vastavuoroisuudesta ja muista uhraamiseen liittyvistä käyttäytymissäännöistä. Myös pyhien paikkojen akustiikkaan liittyvä tutkimus mainitsee Paulaharjun tiedot pyhien paikkojen äänimaisemista, kuten kaiusta Taatsinkirkolla.²⁸ Paulaharjun ja häntä edeltävän tutkimuksen ajatukset seidoista erikoisina, maisemasta erottuvina ja toisinaan ihmis- tai eläinhahmoisina kivenä elävät tutkimuksessa yhä vahvasti. Toisaalta Äikäs on osoittanut, ettei seitakiveä voi tunnistaa pelkästään ulkoisin kriteerein, vaan hyvin erilaisia ja eri tavoin maisemaan sijoittuvia kiviä on pidetty seitoina.²⁹

Paulaharju välittää teoksessaan tärkeää saamelaista muistitietoa ja pyrkii pitämään esillä haastattelemiensa ihmisten omaa ääntä. Hän piti tärkeänä myös keräämänsä tiedon palauttamista paikallisyhteisöihin, ja kirjat toimivat tämän välineenä. Tosin esimerkiksi Hailuotoa ja Ruijaa käsittelevistä teoksista tiedetään, että osa paikallisista katsoi menneisyyteen ja uskomusperinteisiin katseensa suuntaavan Paulaharjun esittävän heidät liian vanhakantaisina ja taikauskaisina.³⁰ Paulaharjun teosten rinnakkain lukeminen näyttää, että aikakaudelleen poikkeuksellisesti hän suhtautui saamelaisiin ja karjalaisiin hyvin samankaltaisesti kuin kuvaamiinsa suomalaisiin.³¹ Samalla on selvää, että hänen työnsä taustalla on myös aikansa vahvoja kansallisromanttisia, nationalistisia ja Suur-Suomea tavoittelevia virtauksia.³²

Painettuja teoksia laajempien ja tarkempien kenttämuistiinpanojen perusteella Paulaharju näyttää tallentaneen uskollisesti myös asioita, joiden taustoja ja merkityksiä ei ole välttämättä ulkopuolisena kokonaan ymmärtänyt. Arkistoaineistot kertovat paikallisperinteistä ja nimetyistä henkilöistä arvottamatta ja suorastaan intohimoisen tarkasti. Yleistajuisissa kirjoissa taas leikitään paikoin

myös hänen omalle aikakaudelleen tyypillisillä mielikuvilla ja yleistyksillä. Paulaharju tuntuu ajatelleen, että erityisesti suurelle yleisölle tarkoitetuissa saamelaisia käsittelevissä kirjoissa tuli toistaa ainakin joitakin tuttuja stereotypioita ja seurata laajemmin Lapin-kirjallisuudelle tyypillistä kirjallista tyyliä.³³ Kveenejä käsittelevien kirjojen kohdalla Paulaharjun saamelaiskuvausten on todettu olevan alentuvia samalla kun suomalaissiirtolaisten pioneeriasemaa maanraivaajina ylistetään.³⁴ *Seitoja ja seidan palvontaa*-kirjassa aikakaudelle yleistä maalailua ei esiinny samoissa määrin: teos on kirjoitettu suppeammalle, tieteelliselle yleisölle, ja kenties myös käynyt läpi erilaisen toimitusprosessin.

Oppineen yläluokan parissa oli tavanomaista pitää hyvin arvokkaana vanhoina pidettyjen tietojen ja perinteiden tallentamista arkistoon ja niiden omakohtaisesta uskomustaustasta irrotettua käyttöä vaikkapa kirjallisen nykykulttuurin osana.³⁵ Suhtautuminen perinteiden uskomukselliseen tai aktiiviseen kansanomaiseen käyttöön oli sitä vastoin usein hyvinkin torjuva, ja monesti tieteellisissä julkaisuissa korostettiin etenkin taikojen, loitsujen ja uskomusten olevan taikauskoa, takapajuisuutta tai höpinää. Paulaharjun teoksissa tällaista ei näe.

Kirjassaan Paulaharju tuntuu pyrkivän tasapainoilemaan niin, että ei esittäisi saamelaisia huonossa valossa suhteessa oman aikansa aatteelliseen ilmapiiriin. Vaikka hän kertoo myös pitkistä jatku- moista ja yhä käytössäkin olevista tavoista, sijoittaa hän kuvauksensa konventionaalisesti menneisyyteen. Hän aloittaa kirjan nimettömäksi jäävän vanhan saamelaisen puheenvuorolla, jossa seidanpalvonta esitetään – aikakauden ilmapiiriä noudattaen – esi- isien tietämättömänä toimintana, nykysaamelaiset taas sivistyneinä kristittyinä. Tämä aloitus rikkoo kirjoitusaikakauden yleisiä ekso- tisoivia stereotypioita saamelaisista villinä, muinaisuuteen sijoit- tettuina tai alikehittyneinä pakanakansana ja nostaa heidät tasave- roisiksi moderneiksi keskustelukumppaneiksi.

Ei ole täysin selvää, mikä motivoi *Seitoja ja seidan palvontaa* -kirjan laatimisen ja julkaisemisen tieteellisenä työnä – Paulahar- jun elämäkerrassa kirjanen kuitataan yhdellä lauseella.³⁶ On mah- dollista, että taustalla oli halu saada nämä monia tutkijoita kiin- nostaneet tiedot julkaistua tutkimuksellisessa kontekstissa: osa

oli jo julkaistu Paulaharjun aiemmissa yleistajuisemmissa Lappia käsittelevissä kirjoissa. Esimerkiksi arkeologi Jorma Lepänaho viittaakin Paulaharjun tutkielmaksi kutsumaansa teokseen vuonna 1935 artikkelissaan “Ns. lapinpattahat.”³⁷

Tieteen, taiteen ja kaunokirjallisuuden välimaastoissa

Paulaharjun ensimmäinen teos *Kansatieteellinen kuvaus asuinrakennuksista Uudellakirkolla Viipurin läänissä* julkaistiin SKS:n aloitteesta vuonna 1906. Kannaksella opettajana toimiessaan hän dokumentoi tarkasti alueen rakennusperinnön, ja kirjoitti tästä tutkielmamuotoisen kuvauksen arkistoon lähetettäväksi. Hänen yllätyksekseen seura ehdottikin tutkimukseksi nimetyn teoksen julkaisemista. Perhetaustansa ja koulutuksensa ansiosta Paulaharju ymmärsi ja osasi kuvata kansanomaista rakennuskulttuuria poikkeuksellisen tarkasti. Hyvin myönteisen lausunnon antanut Theodor Schwindt kuitenkin huomautti, että murroskauden rakennuskulttuurin piirteiden ajoittamisessa oli sekaannuksia ja murre sanat tuli jonkun ”kielimiehen” tarkastaa. Kansatieteellistä kuvausta polveilevempien matkakertomusten julkaisemisen malli saattoi samoin syntyä SKS:n pyynnöstä laajentaa varhainen Karjalan matkakertomus julkaistavaksi toisen aiemman kanssa. Pettymys oli suuri, kun myöhempiä teoksia ei enää haluttukaan julkaista, osin seuravarojen puutteen, osin kielteisten lausuntojen vuoksi. Varojen puute oli seuralle todellinen ongelma. Esimerkiksi Armas Launikon toimittamista, kansallisesti tärkeiksi katsotuista runosävelmäjulkaisuista Inkerin osa julkaistiin vuonna 1910, mutta samaan aikaan valmistuneet Suomen ja Karjalan sekä Viron osat vasta vuonna 1930.³⁸

Inkerin vuoden 1911 kansatieteellisiä kyselylomakkeita seurailleen rakennuskartoituseräksen jälkeen Paulaharjun keräystyylille alkoi kasvaa hänen omien kiinnostustensa laajuiseksi. Hailuodossa hän oleskeli vuonna 1912 vaimonsa sairauden takia, ilman stipendejä ja ohjeita. Kirjoitusten tyyli alkoi laajentua kansatieteellisestä tut-

kielmasta laajemman kansankuvauksen, matkakirjallisuuden ja kaunokirjallisuudenkin suuntaan. Paulaharju itse kuvasi teoksiaan tutkimuksiksi, kuten myös hänen tukijansa, nuori Martti Haavio. Monet akateemiset tutkijat pitivät niitä kuitenkin kaunokirjallisesti värittyneinä paikalliskuvauksina, joita ei voitu suoraan käyttää tieteellisinä lähteinä. Toisaalta Paulaharju myös loukkaantui ystävänsä A. O. Väisäsen, joka rajasi hänen kirjansa kaunokirjallisuuden ulkopuolelle ja kertoi arvostavansa eniten uran alkupuolen teoksia ja laajaa arkistoaineistoa. Samaten hän suuttui Arvi Järventaukselle, joka kutsui arvostelussaan Paulaharjun kaunokirjallista teosta *Tunturien yöpuolta* epäonnistuneeksi novellikokoelmaksi.³⁹

Sekä Paulaharjun kirjoihin että paikoin arkistoaineistoihinkin suhtauduttiin ristiriitaisesti ja vaihtelevasti. Aikakauden perinnekäsitys oli ahdas: se piti sisällään vain vanhaa, kiinteämuotoista, mahdollisimman samanlaisena muistettua kerrontaa tai runoutta, ei yksilöllisen luovuuden tuloksia. Esimerkiksi Paulaharjun vienalaiselta Anni Lehtoselta tallentamaa aineistoa pidettiin arkistossa epäluotettavana, sillä se ei erotellut kiteytyneitä perinnettä ja Lehtosen omaa puhetta ja tulkintaa toisistaan.⁴⁰

Paulaharjun laaja tuotanto koostuu pääosin yleistajuisista, suu-
relle yleisölle tarkoitetuista kirjoista. Niissä sävy on kepeä ja aikakauden matka- ja viihdekirjallisuuden puitteisiin sovitettu, vaikka yleensä taustalla onkin tarkasti dokumentoitu etnografinen kuvaus ja teosta paljon laajempi arkistoaineisto. Ei ole selvää, paljonko erilaiset toimitusprosessit vaikuttivat teosten luonteeseen, kieleen ja sisältöihin: korostuiko maalaileva sävy yleistajuisissa kirjoissa ja vähentyikö tieteellisemmässä?⁴¹ Paulaharjun oman kuvauksen perusteella vaikuttaa siltä, että tämänkaltainen tyyli oli hänelle luonteenomaisin tapa kirjoittaa. Jo vuonna 1918 hän kertoo:

Minä en osaa, en voi kirjoittaa vakavammin. Olen niin monta kertaa oikein noituen yrittänyt ihmisiksi oikein kirjoittaa, mutta se menee kuin kirottu siihen vanhaan rallatukseen. Niin jotta senkään takia ei minusta olisi vakavan historiateoksen laatijaksi.⁴²

Samalla hänen varhaiset työnsä ja arkistoon kirjoittamansa muistiinpanot osoittavat, että hän hallitsi kyllä monenlaisia kirjoittamisen lajeja. Omintakeinen kaunokirjallisempi, mutta etnografisesti väritynyt tyyli oli kuitenkin se, millä hän halusi teoksensa tehdä. Tarvittaessa hän puolusti sitä kiivaasti, kuten menestyneimmän teoksensa *Härmän aukeilta* saaman yksityiskohtaisen kritiikin yhteydessä⁴³.

Vain nelivuotisen kansakoulun ja seminaarin käyneenä opettajana Paulaharjua ei tulkittu tutkijaksi, eikä hän saanut osakseen samanlaista arvostusta tai samanlaisia kirjoittajapalkkioita kuin ylioppilaat, maisterit, tohtorit ja professorit – mutta hänen vapaaajallaan tallentamansa ja työstämänsä ainutlaatuisen aineiston avulla monet tekivät opinnäytteitään ja kirjojaan, usein häneen viittaamatta. Toisaalta hän ei myöskään viihtynyt laajemmissa akateemisissa piireissä eikä vastaanottanut työtarjouksia Helsingistä.⁴⁴ Kun kansanedustajanakin toiminut *Vaasa*-lehden päätoimittaja Jaakko Ikola paljasti yrittäneensä pitkään hankkia Paulaharjulle professorin arvonimeä tunnustukseksi tämän työstä, kirjoitti jo iäkäs Paulaharju tälle takaisin puuskahtaen “Niin vain! Rohvessoriri?”, ja jatkoi:

Kun on Kampin kylästä, Karhuvuoren juurelta kotoosin ja Jyväskylän kautta kiärtänyt maailmallen, niin mitä siitä tuloo. – – Näinpä onkin koko maailmanvaellukseni ollut sellaista kuin se on ollut: Laukata kuin löylynlyömä parhaat kesänaijat pitkin erämaita hankkimassa toisille aineksia tohtorin väitöskirjoihin, ja sitten taas talvet möykätä kuurojen poikariepujen kanssa nikkarinverstaassa, niin että korvat menöö lummehrok-sihin.⁴⁵

Etenkin nuorempi tutkijapolvi kuitenkin arvosti hänen työtään, samoin monet vanhemman polven saamelaisiin ja pohjosiin teemoihin erikoistuneet tunnetut asiantuntijat, kuten uskontotieteilijä Uno Holmberg (myöh. Harva), ruotsalainen professori K. B. Wiklund ja norjalainen rehtori–tutkija J. K. Qvigstad. Tunnustusta tuli etenkin elämän loppupuolella. Paulaharju valittiin Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kunniajäseneksi vuonna 1935 ja lopul-

ta, tukijoiden pitkän ponnistelun tuloksena, hänelle myönnettiin professorin arvonimi vuonna 1943 – ilmeisesti ensimmäisenä akateemisesti kouluttamattomana henkilönä.⁴⁶

Paulaharju oli siis omana aikanaan ristiriitainen outolintu, joka ei sopinut oikein mihinkään lokeroon. Hän halusi tehdä tutkimusta, muttei seurata aikakautensa konventioita. Hänellä oli palava halu tallentaa jatkuvasti enemmän, sillä hän koki kilpailevansa aikaa vastaa vanhojen tietojen tallentamisessa. Vanhojen aikojen tieto ei kuitenkaan merkinnyt hänelle alkeellisempaa tai huonompaa, vaan sillä oli lähteestä riippumatta itseisarvo tietona, jota nykyaikana ei enää ole. Hän oli jossain mielessä herra, mutta ei viihtynyt herrojen seurassa, vaan oli luontevimmillaan aivan tavallisten arkipäiväisten ihmisten parissa. Tunne oli ilmeisen molemminpuolinen: hän kykeni suorastaan ihmeellisellä tavalla saavuttamaan ihmisten luottamuksen.

Nykytutkijan näkökulmasta juuri nämä Paulaharjun ominaisuudet tekevät hänen kokoamistaan aineistoista kiinnostavia ja ainitlaatuisia. Tämä koskee erityisesti saamelaisaineistoja, sillä monet muut Paulaharjun aikaiset saamelaisilta tehdyt tallennukset ovat huomattavan rajallisia, asenteellisia, arvottavia ja pinnallisia. Yhteys ja ymmärrys kertojien ja tallentajien välistä puuttuu. Siksi Paulaharjun kirjoilla, mutta ennen kaikkea hänen arkistokokoelmillaan on kestävä arvo saamelaisen perinteentutkimuksen aineistoina.

Viitteet

- 1 Esim. SKVR I1 54 a; I4 1113; III2 1488; 2051; SKVR III3 3109.
- 2 Ks. Äikäs 2013; Saamelaiskäräjät 2021.
- 3 Hakola 1974; Harju 1989; Paatero 2010; Paulaharju 2018; 2022; Seppä 2015; Syrjö 2006.
- 4 Harju 1989, 13–29.
- 5 Harju 1989, 19–21, 30–31.
- 6 Harju 1989, erit. 40–44.
- 7 Syrjö 2006; Paulaharju 1989.
- 8 Harju 1989, esim. 46–47; Paulaharju 2018, 24.
- 9 Valtonen 2024; Seppä 2015.
- 10 Harju 1989, 130; Jenny Paulaharjun haastattelusta vuonna 1962.
- 11 Harju 1989, esim. 130–133, 173, 240, 260–268; ks. myös esim. Seppä 2015, 60–61, 78–80; vrt. kuit. Ryymin 2004.
- 12 Harju 1989; Paulaharju 2018.
- 13 Harju 1989, esim. 88, 90–91, 240, 243; Valtonen 2025.
- 14 Äikäs 2011; Salmi et al. 2015.
- 15 Salmi et al. 2018; Heino et al. 2021.
- 16 Hedman 2003, 24.
- 17 Äikäs 2011; Äikäs ja Spangen 2016.
- 18 Houlbrook 2022.
- 19 Äikäs 2011.
- 20 Lindmark ja Sundström 2016.
- 21 Laine 2024.
- 22 Valtonen (tulossa).
- 23 Valtonen 2020.
- 24 Valtonen (tulossa).
- 25 Ks. esim. Anttonen 2005; Bauman ja Briggs 2003; Stepanova 2020.
- 26 Äikäs 2011.
- 27 Paulaharju 1932, 33.
- 28 Mm. Rainio et al. 2017.
- 29 Äikäs 2011.
- 30 Harju 1989, 81, 169.
- 31 Vrt. esim. Piela 2023.
- 32 Anttonen 2005; Harju 1989; Seppä 2015; Ryymin 2006.
- 33 Ks. Lehtola 2012; Valtonen 2024; 2025.
- 34 Ryymin 2006, 28–31, 36.
- 35 Esim. Anttonen 2005.
- 36 Harju 1989, 182.
- 37 Lepänaho 1935, 39.
- 38 Harju 1989, 54–56, 64–68, 80, 96; Suomi IV:4, Keskustelemukset, 104–105; Kallio 2012, 149–150.
- 39 Harju 1989, esim. 80–83, 88, 100–101, 103, 156–157, 183, 210–213, 260–275; ks. myös esim. Haavio 1931, 75.
- 40 Esim. Ryymin 2006, 36; Seppä 2015, 54–58, 149, 165–166.
- 41 Ks. Seppä 2015, 56; Valtonen 2025.
- 42 Harju 1989, 118. Kirje Jenny Simeliukselle 3.11.1918.
- 43 Harju 1989, 189–196.
- 44 Harju 1989, esim. 66–67, 97, 129, 133, 136, 144–147, 150–152.
- 45 Harju 1989, 219, Paulaharjun kirje Ikolalle 4.3.1935.
- 46 Harju 1989, 144–147, 248.

Kirjallisuutta

- Anttonen, Pertti J. 2005: *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. SKS, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/sff.15>
- Bauman, Richard ja Charles L. Briggs, 2003: *Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge University Press, Cambridge, England.
- Haavio, Martti 1931: *Kansanrunouden keruu ja tutkimus*. SKS, Helsinki.
- Harju, Marjut 1989: *Samuli Paulaharju: Ruijannannan reppuherra*. SKS, Helsinki.
- Hedman, Sven-Donald 2003: *Boplatser och offerplatser. Ekonomisk strategi och boplatsmöster bland skogssamer 700–1600 AD*. Umeå universitet, Umeå.
- Heino, Matti T. – Salmi, Anna-Kaisa – Äikäs, Tiina – Mannerman, Kristiina – Kirkinen, Tuija – Sablin, Mikhail – Ruokonen, Minna – Núñez, Milton – Okkonen, Jari – Dalén, Love – Aspi, Jouni 2021: Reindeer from Sámi offering sites document the replacement of wild reindeer genetic lineages by domestic ones in Northern Finland starting from 1400–1600 AD. *Journal of Archaeological Science Reports* 35: 102691. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2020.102691>
- Houlbrook, Ceri 2022: *'Ritual Litter' Redressed*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kallio, Kati 2012: Tulkintoja kerääjän kokemuksista: Armas Launis, runosävelmät ja Inkeri. Teoksessa *Regilaulu müüdid ja ideoloogiad*. Toim. Mari Sarv. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartto, 147–177. <http://www.folklore.ee/regilaul/kogumik2012/>.
- Laine, Tuija 2024: Swedish Missionary Work among the Sami, Eastern Orthodox Christians and Native Americans in the First Half of the Seventeenth Century. Teoksessa *Networks, Poetics and Multilingual Society in the Early Modern Baltic Sea Region*. Toim. Kati Kallio, Tuomas M. S. Lehtonen, Anu Lahtinen ja Ilkka Leskelä. Brill, Leiden, 147–163. https://doi.org/10.1163/9789004429772_007.
- Lehtola, Veli-Pekka 2012: *Saamelaiset suomalaiset: kohtaamisia 1896–1953*. SKS, Helsinki.
- Leppäaho, Jorma: 1935. Ns. lapinpattahat. *Kotiseutu* 1, 38–49.
- Lindmark, Daniel ja Olle Sundström (toim.) 2016: *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: en vetenskaplig antologi I–II*. Artos & Norma bokförlag, Skellefteå.
- Muinaismuistolaki*. 17.6.1963/295. Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295>>
- Paatero, Ilkka 2010: *Samuli Paulaharjun artikkelit: bibliografia 1894–1945*. SKS, Helsinki.
- Paulaharju, Marjut 2018: *Monena mies matkalla: Samuli Paulaharjun elämästä, matkoista ja kertojista*. BoD - Books on Demand, Helsinki.
- Paulaharju, Marjut 2022: *Jenny Paulaharju: Maankiertäjän perintö*. SKS Kirjat, Helsinki.
- Piela, Ulla 2023. Toiveiden maa: Ylioppilaiden matkakertomuksia autonomian ajalta. SKS, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/tl.282>
- Rainio, Riitta – Äikäs, Tiina – Lahelma, Antti – Lassfolk, Kai 2017: Nauravat kalliot. Pohjois-Suomen pyhien paikkojen kaikututkimus. Teoksessa *Muuttuvat suomalaiset äänimaisemat*. Toim. Heikki Uimonen – Meri Kytö – Kaisa Ruohonen. Tampere University Press, Tampere, 165–195. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0382-2>
- Ryymin, Teemu 2004: Narrating the Arctic Finns: Samuli Paulaharju's representations of the Kvens. *Acta Borealia* 21: 21–40. <https://doi.org/10.1080/08003830410006782>
- Saamelaiskäräjät 2021: *Saamelaiskäräjien esitys saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon kehittämiseksi sekä muiden saamelaisten kannalta tärkeiden asioiden huomioimiseksi muinaismuistolain uudistuksessa*. Dnro: 64/D.a.9/2021

- Salmi, Anna-Kaisa – Äikäs, Tiina – Fjellström, Markus – Spangen, Marte 2015: Animal offerings at Sámi offering site Unna Saiva – Changing religious practices and human-animal relationships. *Journal of Anthropological Archaeology* 40: 10–22. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2015.05.003>
- Salmi, Anna-Kaisa – Äikäs, Tiina – Spangen, Marte – Fjellström, Markus – Mulk, Inga-Maria 2018: Tradition and transformation in Sámi animal-offering practices. *Antiquity* 92(362): 472–489. <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.20>
- Seppä, Tiina 2015: *Kohtaamisia menneen kanssa. Tutkimus kansanrunousaineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista*. SKTS, Joensuu.
- SKVR I–XV: *Suomen Kansan Vanhat Runot I–XV*. Eri toimittajia 1908–1948, 1997. SKS, Helsinki.
- Stepanova, Eila. 2020. Karelian Cultural Heritage in Finland's Folklife Sphere. *Western folklore*, 79(4): 377–99.
- Syrjö, Veli-Matti 2006: Paulaharju, Samuli. *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. SKS, Helsinki, 1997–. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kg-006322>. Viitattu 4.11.2024.
- Valtonen, Taarna 2020: Ylä-Tenon saamelaisen maiseman kielellinen ulottuvuus: paikannimet, paikat ja perinne. *Elore* 27(2):30–61. <https://doi.org/10.30666/elore.97259>
- Valtonen, Taarna 2024: Samuli Paulaharju kolttain mailla 1914: kliseitä purkamassa. *Vähäisiä lisää* -blogi. SKS, Helsinki. 6.2.2024. <https://www.finlit.fi/ajankohtaista/blogi/samuli-paulaharju-kolttain-mailla-1914-kliseita-purkamassa/>.
- Valtonen, Taarna 2025: Jälkisanat: Samuli Paulaharju kolttain mailla. Teoksessa Samuli Paulaharju: *Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuolan Lapista*. Uusintapainos. SKS Kirjat, Helsinki.
- Valtonen, Taarna (tulossa): Miksi keminsaame kuoli? Sosiolingvistinen rekonstruktio keminsaamen sammumiseen johtaneista tekijöistä. *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja* 100.
- Äikäs, Tiina 2013: Avoin vai kätetty? Saamelaisen pyhien paikkojen sijaintitietojen rekisterissä. Teoksessa *Ealli Biras – Elävä ympäristö. Saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Toim. Päivi Magga ja Eija Ojanlatva. Sámi museum - Saamelaismuseosäätiön julkaisuja 9: 232–233.
- Äikäs, Tiina 2011. *Rantakiviltä tuntureille: Pyhät paikat saamelaisen rituaalisessa maisemassa*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.
- Äikäs, Tiina – Spangen, Marte 2016: New users and changing traditions. (Re)defining Sami offering sites. *European Journal of Archaeology* 19(1): 95–121. <https://doi.org/10.1179/1461957115Y.0000000009>.